

Ještě jednou (a naposled): o co jde Brandomovi

V Organonu č. 4/2003 pokračuje Tomáš Marvan v polemice s Brandomovými a mými názory na povahu jazyka. Mám z jeho textu pocit, že ač jsem se v reakci na jeho recenzi pokoušel pointu brandomovského přístupu vysvětlit, asi se mi to tak docela nepodařilo, protože Marvanovi tato pointa, zdá se mi, stále uniká. A protože s podobnou dezinterpretací brandomovského inferencialismu se často setkávám i u jiných lidí, využívám této příležitosti, abych se celou věc ještě jednou pokusil osvětlit.

Nejprve musím zopakovat, co jsem napsal ve své reakci na Marvanovu recenzi: "Lze od sebe vůbec vytváření a užívání pojmů oddělit? Nespočívá vytváření a užívání pojmu *kočka* v jedné a téže věci, totiž užívání slova 'kočka' určitým, 'pravidelným' způsobem? Brandom má za to, že jakkoli se tyto dvě věci 'dialekticky' proplétají (a to je jeden z klíčových důvodů, proč svoje názory vidí jako překonání Kanta směrem k Hegelovi), dvě různé věci to být musejí. Jinak by totiž pravidla nebyla ničím více než pravidelnostmi – a to podle Brandoma být nemohou. Z tohoto hlediska je podle něj zásadní lidský postoj, kterým něco *bereme za správné* – postoj, který jsme schopni zaujmout proto, že jsme normativní, rozumné bytosti, že žijeme nejenom v říši zákona, ale i v říši svobody. Fakt, že pravidla nemohou být pouhými pravidelnostmi, ale současně nemohou být explicitními předpisy (jak na to poukázal zejména Wittgenstein) ovšem vytváří filosoficky netriviální problém – tím se Brandom podrobně zabývá v Kapitole 1 *MIE*." Z brandomovského hlediska tu tedy jsou *dvě různé věci*: 1. přijímání inferenčních pravidel (prostřednictvím normativních postojů) a 2. činění inferencí (v rámci prostoru vymezeného těmito pravidly). Z tohoto hlediska se mi zdá být celá Marvanova argumentace -- nakolik jí rozumím -- založena na víceznačnosti jeho termínu "přijímání inferencí" -- ten totiž u něj osciluje mezi odkazováním k těmto dvěma *různým* aktivitám. Zdá se mi, že kdyby Marvan tento termín v tomto smyslu dezambiguoval, jeho námitky by prostě nebylo možné ani formulovat.

Marvan například říká: "Můj problém s Brandomovým popisem jazykového jednání a uplatňování pojmů je v podstatě velmi prostý: přijmeme-li totiž tezi, že lidé vytvářejí pojmy svými diskurzivními postoji (a to tak, že některé materiální inference přijímají a jiné odmítají, přičemž ty první konstituují obsahy příslušných pojmů), přestane potom být zřejmé, proč nemohou přijímat libovolná, například i zcela absurdní vyvození." Mám-li zde jeho "přijímáním" rozumět ustanovování inferenčních pravidel pro dosud 'neinterpretované' výrazy (které se stanou 'interpretovanými' právě prostřednictvím tohoto ustanovení), pak mi není jasné, co by mohlo ono "absurdní" znamenat: v jakém smyslu by mohlo být absurdní například vyvození ABC z XYZ? A pokud bych tím měl rozumět činění inferencí s již 'interpretovanými' výrazy, pak se mi to, proč nemohu přijímat libovolná omezení, zdá být nad slunce jasné: protože pojmy (které ovšem chápu brandomovsky jako role) spojené s příslušnými výrazy stanoví, že některá odvození jsou *nesprávná*.

Marvanovo nepochopení Brandoma se mi zdá vycházet jasně najevo, když konstatuje: "Aplikace pojmu je zde redukována na přijímání materiálních inferencí. Tato redukce však podle mne vede ke kruhové argumentaci, protože Brandomovo řešení přijmeme podle mne jen tehdy, když mlčky spolkneme i fakt, že mluvčí přijímají inference právě proto, že již

pojmu v nich obsažených nějak rozumějí." Tak tomu ovšem není: *Pojem* jako takový je redukován na přijímání *inferenčních pravidel*. *Aplikace toho pojmu* je pak podle těchto pravidel správná nebo nesprávná. Mluví čini ty či ony inference skutečně proto, že rozumějí příslušným pojmům. Tyto pojmy jsou však konstituovány inferenčními pravidly, které mluvčí předtím přijali. (Tedy ono to není vždy doslova *předtím*, je tady takové to dialektické proplétání, o kterém mluvím výše.) Takže žádný kruh tu při nejlepší vůli nevidím. Lidé *nevytvářejí* pojmy tím, že fakticky činí ty či ony inference, ale tím, že přijímají určitá inferenční pravidla (což je podmíněno zaujímáním *normativních postojů* k faktickému činění inferencí).

Marvan dále píše: "Kdyby ... skutečně bylo pravda, že lidé doslova vytvářejí obsah pojmu tím, jaké příslušné materiální inference přijímají, proč by pak nemohli přijmout například slavný Priorův pojem 'tonk', který připouští následující vyvození: 'A → (A tonk B)' a '(A tonk B) → B', tj. který umožňuje vyvodit jakýkoli výrok z jakéhokoli jiného výroku? Máme-li naprostou svobodu při utváření pojmů, proč bychom nemohli připouštět inference typu tonk?" Zdá se mi, že to, co tady Marvan říká, dává asi tak stejný smysl jako říci: kdybychom šachovým figurkám přiřazovali jejich hodnoty prostřednictvím pravidel stanovících, jak s nimi tahat, tak proč bychom nemohli přijmout například pravidlo, že kdo první táhne koněm, vyhrál? Samozřejmě proto, že to by celou hru trivializovalo; a samozřejmě, že Priorův tonk analogicky nepřijímáme proto, že by trivializoval celý jazyk. Celá ta priorovská argumentace je prostě *non sequitur*: z toho, že říkám, že pojmy jsou vytvářeny pravidly, přece neplyne, že každé pravidlo je stejně tak dobré jako každé jiné!

Stejně nedorozumění se mi zdá být patrné z toho, když Marvan píše: "Peregrin říká, že bychom se [připouštěním inferencí typu tonk] vystavili penalizaci. Ale ať už má taková penalizace podobu pohlavku nebo toho, že nás ostatní nebudou brát za solidní partnery k diskusi, jde jen o důsledek mého jednání, který nevysvětluje, proč je racionální dělat jistý inferenční tah a nedělat jiný." Opět musíme odlišit ustanovování inferenčních pravidel a potažmo pojmů (to není věc jenom *mého* jednání, je to notoricky *společenská* záležitost) od nějaké mé konkrétní aplikace nějakého pojmu: ta může být "racionální" v důsledku toho, že ustanovená pravidla respektuje nebo nerespektuje (i když já bych tady o "racionálnosti" nehovořil). A konstatuje-li Marvan dále, že fakt, "že nikdy neříkám, že něco je zároveň červené a modré, podle mne není dán strachem z případného trestu, ale tím, že jednoduše vím, že je-li něco červené, *nemůže* to být zároveň modré", nelze než souhlasit: důvodem je jistě to, že výrazy "červené" a "modré" vyjadřují neslučitelné pojmy; jinými slovy to, že pravidla, kterými se řídí užívání těchto termínů, vylučují jejich aplikaci na tentýž předmět. (Tady budou hrát podstatnou roli pravidla, které Sellars označoval jako typu *svět-jazyk*: množina okolností, za kterých je správné užít výrok "Toto je červené" bude mít prázdný průnik s množinou okolností, za kterých je správné užít "Toto je modré".)

Všimněme si ovšem, že fakt, že "vím, že je-li něco červené, *nemůže* to být zároveň modré" není *sám o sobě* žádným důvodem pro to, abych netvrdil větu 'Tohle je červené a modré'!! K tomu se musí přidat fakt, že 'červený' znamená *červený* a 'modrý' znamená *modrý*. A právě ten je notoricky věcí pravidel. Takže říká-li Marvan, že "odmítám-li pojem tonk, odmítám jej proto, že *není rozumné* jej přijímat, a ne proto, že bych se bál, že se mnou ostatní

přestanou mluvit", nelze než znovu opakovat: *Jedna* věc je, proč přijímáme určité pojmy a nikoli jiné -- na to je podle mne odpověď pragmatická: protože se nám ty, které máme, osvědčily. (Přijímat priorovský *tonk* podle mne není rozumné v tom smyslu, že nám to nepomáhá, ale spíše škodí -- tedy z analogického důvodu, proč by nebylo rozumné třeba vyrábět a používat nože, které by neměly žádné střenky a o které by se každý pořezal.) *Jiná* věc je, proč činíme určité inference, když už pojmy máme. Tady se při odpovídání neobejdeme bez odvolávání se na 'normativní' fakt, že pojmy ustanovují určité inference jako správné a jiné jako chybné.

Marvan pokračuje: "Nejsem ... připraven prohlásit, že lidé vytvářejí obsahy pojmů tím, že přijímají určitá vyvození, v nichž tyto pojmy figurují. Kdyby to totiž odpovídalo skutečnosti, mohli by lidé přijímat vyvození typu *tonk*, protože by je nevázal žádný vyšší normativní princip." Samozřejmě, že operátor jako *tonk* přijmout *můžeme*. A říci, že jeho přijetí je *nesprávné*, podle mne lze jedině v tom smyslu, že je to *neužitečné*. Pojmy jsou podle mne normami správnosti inferencí; a chtít, aby existovaly další normy, které by určovaly *jejich* správnost, se mi zdá nevyhnutelně vést k nekonečnému regresu.

Směšování vymezení pravidel hry s tahy v rámci této hry se v čisté podobě vyjevuje v tom, co říká Marvan dále: "Názor, že lidé vytvářejí obsah pojmů tím, jaké přijímají inference, mi připadá podobný názoru, že lidé vytvářejí obsah dopravního značení tím, jak jezdí v autech. Já bych naproti tomu dal přednost tvrzení, že porozumění předpisům je manifestováno příslušným typem jízdy." U značek je to dost triviální: je tu konvenční akt opatření značky 'významem' a potom akt respektování (nebo nerespektování) této značky v rámci silničního provozu. Problém s jazykem je v tom, že významy nejsou přiřazovány konvencí či prostřednictvím explicitních pravidel -- že i ony se nějak konstituují v rámci jazykové praxe¹. Jak už jsem ale zdůrazňoval, Brandom si *nemyslí*, že ustanovování pravidel by bylo toutéž praxí jako řízení se jimi. Představme si, že by neexistovaly dopravní předpisy, avšak lidé by na křižovatkách začali jezdit jakoby podle pravidla pravé ruky. To by ještě samo o sobě neznamenal, že je tu nějaké skutečné pravidlo; zatím by šlo jenom o *pravidelnost*. *Pravidlo* by se mohlo objevit až v další fázi, kdy by to lidé začali vidět tak, že se takhle jezdit *má* -- a manifestovali by to svým chováním (to jest těm, kdo by tak nečinili, by nadávali ap.)

Říká-li Marvan, že postrádá "ještě jiný typ omezení (...), totiž omezení *zvnitřku* sellarsovského 'prostoru důvodů'", pak se domnívám, že problém s jeho požadavkem je v tom, že to, jaké pojmy přijmu, bych se musel být schopen rozhodnout *předtím*, než bych nějaký "prostor důvodů" měl -- to je však v rozporu s faktem, že konstituce tohoto prostoru je neoddělitelná právě od konstituce soustavy pojmů. Samozřejmě, i poté, co ho mám, mohu poněkud "přebudovávat loď zůstávaje na palubě"; avšak představa, že o přijímání veškerých pojmů mohu rozhodovat zevnitř takového prostoru pro mě znamená představu, že každý takový prostor je uvnitř jiného takového, jenže 'většího' prostoru; a tím pádem k výše zmíněnému nekonečnému regresu. A ptá-li se Marvan dále, zda chci říci, "že inferenční

¹ Na fakt, že pravidla jazyka nemohou být explicitní z důvodů hrozby nekonečného regresu poukázal zejména Wittgenstein. Viz o tom můj článek 'Proč Wittgenstein opustil obrázkovou teorii jazyka a proč bychom ho měli následovat', ORGANON F 10, Příloha, 2002, 14-22.

pravidla pojmu tonk odmítáme prostě proto, že nám v tom zabraňuje naše přirozená konstituce", pak musím říci, že tato konstituce nám v tom jistě nezabraňuje -- přijmout bychom ho rozhodně mohli. Avšak nadělali bychom si tím prostě více škody než užitku.

Marvan dále poukazuje na to, že "každý výraz může figurovat v nekonečném počtu vyvození, která nijak nespecifikují jeho vlastní obsah. Brandom by se tudíž měl omezit na ta vyvození, která jsou pro obsah daného výrazu nějak *relevantní*." Nelze než opět opakovat: význam není věcí faktických inferencí, ale inferenčních *pravidel*. Samozřejmě že tato pravidla, nakolik jsou pouze implicitní, nemají 'ostré hranice'. Často pak nelze rozhodnout, zda je nějaký výrok vyjádřením pravidla (tj. je 'analytický'), či zda je spíše tahem v rámci pravidel (tj. je 'syntetický'). To je ovšem známá quinovská neurčitost.

Nakonec Marvan vše shrnuje pro mě dosti překvapivým způsobem: "Jedna věc je znát pravidla šachu, druhá věc je dělat konkrétní tahy po šachovnici. Jedno bez druhého nemá smysl. A přesto nelze říci, že to druhé vysvětluje to první." To je samozřejmě pravda. Ale tvrdí někdo opak? Já mám pocit, že jsem ve své reakci na jeho recenzi naopak totéž zdůrazňoval -- viz citát na začátku tohoto textu. Zdá se mi tedy, že Marvan se prostě tvrdošíjně -- a z důvodů, které já nechápu -- snaží Brandomovi připisovat ten postoj, který sám Brandom nazývá 'regularismem' a od kterého se explicitně distancuje.

Jaroslav Peregrin